

PSIXOLOGIYADA TAFAKKUR VA INTELLEKT MUAMMOSI

Nukus davlat pedagogika instituti Pedagogika-psixologiya va ijodiy talim fakulteti 3-B
guruh talabasi

Raximberdiyeva Mehriniso

Annotatsiya : *Mazkur maqolada tafakkur va intellekt tushunchalari, ularning psixologik mohiyati hamda inson faoliyatidagi ahamiyati yoritilgan. Tafakkurning asosiy shakllari va turlari, intellekt nazariyalari hamda tafakkur va intellektning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, tafakkur va intellektni rivojlantirishning amaliy jihatlari ham ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar : *Tafakkur, intellekt, aqliy faoliyat, mantiqiy tafakkur, ijodiy tafakkur, intellekt nazariyalari, shaxs, psixologiya.*

Аннотация : В данной статье рассматриваются понятия мышления и интеллекта, их психологическая сущность и значение в деятельности человека. Проанализированы основные формы и виды мышления, теории интеллекта, а также взаимосвязь мышления и интеллекта. Кроме того, рассмотрены практические аспекты развития мышления и интеллекта.

Ключевые слова : Мышление, интеллект, умственная деятельность, логическое мышление, творческое мышление, теории интеллекта, личность, психология.

Abstract : This article discusses the concepts of thinking and intelligence, their psychological essence, and their importance in human activity. The main forms

and types of thinking, theories of intelligence, and the relationship between thinking and intelligence are analyzed. In addition, practical aspects of developing thinking and intelligence are considered.

Keywords : Thinking, intelligence, mental activity, logical thinking, creative thinking, intelligence theories, personality, psychology.

Insonni boshqa tirik mavjudotlardan ajratib turadigan eng muhim xususiyatlardan biri uning tafakkur qilish qobiliyatidir. Tafakkur insonning borliqni bilishi, muammolarni hal qilishi va yangi g'oyalarni yaratishida muhim ahamiyatga ega. Tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalardan biri intellekt hisoblanadi. Intellekt insonning bilimlarni egallashi, ulardan foydalanishi va yangi vaziyatlarga moslasha olish qobiliyatini ifodalaydi. Shu sababli tafakkur va intellekt muammosi psixologiya fanining eng muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Psixologiyada tafakkur voqelikni umumlashtirilgan va bilvosita aks ettirish jarayoni sifatida ta'riflanadi. Tafakkur yordamida inson atrofdagi voqea-hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglaydi, muammolarni hal qiladi va kelajak faoliyatini rejalashtiradi. Tafakkur til bilan chambarchas bog'liq bo'lib, insonning nutqi va fikrlash jarayonlari o'zaro ta'sir etadi. Tafakkurning bir necha shakllari mavjud. Ulardan biri tushuncha bo'lib, u predmet va hodisalarning muhim belgilarini aks ettiradi. Hukm esa predmet yoki hodisa haqida ma'lum bir fikr bildirishdan iborat. Xulosa chiqarish esa bir yoki bir necha hukmlar asosida yangi fikr hosil qilish jarayonidir. Psixologiyada tafakkurning turli turlari ham farqlanadi. Ko'rgazmali-harakatli tafakkur insonning amaliy faoliyati bilan bog'liq

SJIF:5.219

bo'lsa, ko'rgazmali-obrazli tafakkur tasavvurlar va obrazlar yordamida amalga oshiriladi. Mantiqiy yoki mavhum tafakkur esa tushunchalar va mantiqiy operatsiyalar asosida shakllanadi. Bundan tashqari, ijodiy tafakkur ham mavjud bo'lib, u yangi g'oyalar va noodatiy yechimlarni yaratishga xizmat qiladi. Intellect tushunchasi psixologiyada insonning aqliy qobiliyatlari yig'indisi sifatida talqin qilinadi. Intellect insonning muammolarni hal qilish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, vaziyatlarni tahlil qilish va yangi sharoitlarga moslashish imkoniyatlarini belgilaydi. Yuqori intellektga ega insonlar odatda tez fikrlaydilar, murakkab masalalarni samarali hal qiladilar va yangi bilimlarni tez o'zlashtiradilar. Psixologiya fanida tafakkur va intellect muammosi eng muhim hamda murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo insonning fikrlash jarayoni, aqliy qobiliyatlari, muammolarni hal qilish usullari va bilimlarni egallash imkoniyatlarini o'rganish bilan bog'liq. Tafakkur va intellect bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, ular aynan bir xil tushuncha emas.

Tafakkur — bu insonning borliqdagi narsa va hodisalarning muhim xususiyatlari, ular o'rtasidagi bog'lanish va munosabatlarni umumlashtirilgan hamda bilvosita aks ettirish jarayonidir. Tafakkur orqali inson tahlil qiladi, taqqoslaydi, umumlashtiradi, xulosa chiqaradi va yangi g'oyalarni yaratadi. Tafakkur inson bilish faoliyatining eng yuqori bosqichi hisoblanadi.

Intellect esa insonning bilimlarni egallash, tushunish, mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi vaziyatlarga moslashish qobiliyatlarining umumiy yig'indisidir. Intellect shaxsning aqliy salohiyatini ifodalaydi va uning tafakkur jarayonlarining samaradorligini belgilaydi. Psixologiyada tafakkur va intellect muammosi bir necha asosiy savollar atrofida o'rganiladi:

Tafakkur qanday shakllanadi va rivojlanadi?

Intellect tug'ma xususiyatmi yoki tarbiya mahsulimi?

Tafakkur va intellektning o'zaro bog'liqligi qanday?

Inson intellektini qanday o'lchash va rivojlantirish mumkin?

Bu masalalar yuzasidan turli psixologik maktablar o'z qarashlarini ilgari surganlar. Masalan, shveysariyalik psixolog Jean Piaget intellektni insonning atrof-muhitga moslashish qobiliyati deb hisoblagan. U bolalar tafakkuri yoshga qarab bosqichma-bosqich rivojlanishini isbotlagan va kognitiv rivojlanishning sensomotor, operatsiyagacha bo'lgan, konkret operatsiyalar hamda formal operatsiyalar bosqichlarini ajratib ko'rsatgan. Rus psixologi Lev Vygotskiy esa tafakkur va intellekt rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'limning ahamiyatini alohida ta'kidlagan. Uning fikricha, inson tafakkuri jamiyat va muloqot jarayonida shakllanadi. Til va nutq tafakkurning rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, ingliz psixologi Charles Spearman intellektning ikki omilli nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko'ra, inson intellekti umumiy aqliy qobiliyat (g omil) va maxsus qobiliyatlar (s omil)dan iborat. Keyinchalik amerikalik psixolog Howard Gardner ko'p qirrali intellekt nazariyasini ilgari surib, intellektning mantiqiy-matematik, lingvistik, musiqiy, fazoviy, jismoniy, shaxslararo va boshqa turlarini ajratib ko'rsatgan. Tafakkurning asosiy operatsiyalariga tahlil, sintez, taqqoslash, abstraksiyalash, umumlashtirish va konkretlashtirish kiradi. Aynan shu operatsiyalar yordamida inson murakkab masalalarni hal qiladi, yangi bilimlarni o'zlashtiradi va ijodiy faoliyat olib boradi. Zamonaviy psixologiyada tafakkur va

intellekt muammosi sun'iy intellekt, kreativ fikrlash, emotsional intellekt va kognitiv neyropsixologiya bilan ham bog'liq holda o'rganilmoqda. Ayniqsa, emotsional intellekt tushunchasi insonning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini ifodalab, zamonaviy psixologiyaning muhim yo'nalishiga aylangan.

Xulosa qilib aytganda, tafakkur va intellekt insonning aqliy faoliyatini ifodalovchi o'zaro bog'liq, ammo mustaqil psixologik tushunchalardir. Tafakkur — fikrlash jarayoni bo'lsa, intellekt — ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlaydigan aqliy qobiliyatlar majmuasidir. Ularning rivojlanishi irsiyat, ta'lim, tarbiya va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu bois tafakkur va intellektni rivojlantirish shaxsning har tomonlama kamol topishi va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Intellektni tushuntiruvchi turli nazariyalar mavjud. Ulardan biri ingliz psixologi **Charles Spearman** tomonidan ishlab chiqilgan ikki omilli nazariya hisoblanadi. Unga ko'ra, intellekt umumiy qobiliyat va maxsus qobiliyatlardan tashkil topadi. Umumiy qobiliyat barcha faoliyat turlarida namoyon bo'lsa, maxsus qobiliyat ma'lum bir soha bilan bog'liq bo'ladi. Amerikalik psixolog **Howard Gardner** esa ko'p qirrali intellekt nazariyasini ilgari surgan. Ushbu nazariyaga ko'ra, insonda faqat bitta emas, balki bir necha turdagi intellekt mavjud. Ular orasida lingvistik, mantiqiy-matematik, musiqiy, fazoviy, jismoniy, shaxslararo va ichki shaxsiy intellekt kabi turlar ajratib ko'rsatilgan. Tafakkur va intellekt bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Tafakkur insonning fikrlash jarayonlarini ifodalasa, intellekt ushbu jarayonlarning samaradorligini belgilaydi. Intellekt qanchalik rivojlangan bo'lsa, insonning tafakkur jarayonlari ham shunchalik samarali bo'ladi. Bugungi

kunda ta'lim tizimida tafakkur va intellektni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilishi va ijodiy yondashuvini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Tafakkur va intellektni o'rganishda psixologiyada turli metodikalardan foydalaniladi. Shulardan biri **Ravenning progressiv matritsalarini metodikasi** hisoblanadi. Ushbu metodika insonning mantiqiy fikrlash darajasi va umumiy intellektini baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, **Vekslarning intellektni aniqlash testi** ham keng qo'llaniladi. Ushbu metodika yordamida insonning verbal va noverbal intellekt darajasi aniqlanadi. Masalan, oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan talaba murakkab masalalarni yechishda mantiqiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyatidan foydalanadi. Agar u muntazam ravishda kitob o'qisa, mantiqiy mashqlar bajarsa va yangi bilimlarni o'rganishga intilsa, uning tafakkuri va intellekti yanada rivojlanadi. Natijada o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati ham oshadi. Xulosa qilib aytganda, tafakkur va intellekt insonning aqliy faoliyatida muhim o'rin tutadi. Tafakkur insonning bilish jarayonlarini amalga oshirsa, intellekt ushbu jarayonlarning samaradorligini belgilaydi. Ularning rivojlanganligi insonning ta'lim olish, kasbiy faoliyat va kundalik hayotdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli tafakkur va intellektni rivojlantirish zamonaviy psixologiya hamda ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G'oziev E.G'. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
- 2.Karimova V.M. *Psixologiya*. – Toshkent: Sharq, 2016.
- 3.Davletshin M.G. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: TDPU, 2002.
- 4.Nemov R.S. *Psixologiya*. – Moskva: Vldos, 2018.
- 5.Spearman C. *The Abilities of Man*. – London, 1927.
- 6.Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 1983.
- 7.Maklakov A.G. *Obshchaya psixologiya*. – Sankt-Peterburg: Piter, 2017.
- 8.Rubinshteyn S.L. *Osnovi obshchey psixologii*. – Moskva, 2005.